

Juhász Zsuzsanna

A fogva tartott szülők bebörtönzésének kihatásai

A kapcsolattartás

Számos tanulmány¹ mutat rá arra, hogy a fogva tartott szülők számára a bebörtönzés legfájdalmasabb aspektusa a családi kötelek elvesztése, lazulása, azon belül is a gyermekek hiányának megélése. Általánosságban elmondható, hogy a gyermek elvesztése jobban megviseli a fogva tartott anyákat, mint az apákat, illetve a gyermek oldaláról nézve a gyermekek rosszabbul viselik az anya bebörtönzését, mint az apáét. E jelenség az anya-gyermek kapcsolat természete mellett azzal is magyarázható, hogy az apák ritkábban gondoskodnak egyedül a gyermekükről, ugyanakkor igen jelentős a gyermekét egyedül nevelő nők aránya. Megfigyelhető továbbá, hogy az apa bebörtönzése esetén jellemzően az anya veszi át a családfő szerepét, ő gondoskodik majd a gyerekekről, míg az anya bebörtönzésekor a nagyszülők, rokonok szerepe kerül előtérbe, ezek hiányában kerül a gyermek állami gondozásba.² A fentiekre tekintettel a jelen írás elsősorban a fogva tartott nők bebörtönzésének kihatásaival foglalkozik.

Ténykérdésként leszögezhető, hogy a *családdal való kapcsolattartásnak* mindkét szülő vonatkozásában két fontos hozadéka van: egyrészt elősegítheti a fogvatartottak *visszaesési rátájának csökkenését*, azaz megfelelően ápoltság esetén kisebb a visszaesés kockázata, ami természetesen pozitívan befolyásolhatja a gyermek jövőjét is. Laing és McCarthy munkájukban³ például egy Kalifornia államban végzett kutatás megállapításaira hivatkoztak, mely szerint azon fogvatartottak körében, akiket a családjuk a bebörtönzésük tartama alatt nem látogatott meg, csak az érintettek fele töltötte ki eredményesen a feltételes szabadságot, míg azoknál, akiket legalább háromszor meglátogattak, ez az arány 70% volt. A fogvatartottak családjának szerepe ezért meghatározó a társadalomba való visszavezetésben a fogvatartás alatt, illetve azt követően is. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése ugyanezen megfontolásból szorgalmazta a fogva-

¹ Lásd például: Robertson, Oliver: *The impact of parental imprisonment on children*. Geneva, Quaker United Nations Office, 2007.; Murray, Joseph: *The effects of imprisonment on families and children of prisoners*. In: *The effect of imprisonment*. (Edited by Alison Siebling and Shadd Maruna). Cambridge, University of Cambridge, 2005. (Criminal Justice Series); The Quaker Council for European Affairs: *Women in prison. A review of the conditions in Member States of the Council Europe*. February 2007.

² Az USA Statisztikai Hivatalának 2008. évi jelentése például arról számolt be, hogy a fogva tartott anyák esetében 42%-ban a nagyszülő gondozásába került a gyermek, míg az apa bebörtönzése 88%-ban eredményezte, hogy az anya gondoskodott a gyerekekről. Lauren, Glaze - Maruschak, Laura, M.: *Parents in prison and their minor children*. Bureau of Justice Statistics. Special Report. August 2008. 5. p., <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/pdf/pptmc.pdf>.; Vö. World Health Organization: *WHO Conference on Women's health in Prison. Correcting gender inequities in prison health. Consultative document for discussion at the WHO International Conference on Prison Health - Kyiv, Ukraine* 13. November 2008. Copenhagen, 2008. 17. p.

³ Laing, Karen - McCarthy, Peter: *Risk, protection and resilience in the family life of children and young people with a parent in prison: A literature review*. 2004. 15. p.

tartottak családjainak támogatását a fogvatartás családra és társadalomra gyakorolt hatásairól szóló 1997. évi 1340. számú ajánlásában.⁴

A családi kötelek mellett eredményesen *képesek visszaszorítani a fogvatartottak önkárosító magatartásait is*. Az ún. *Corston-jelentés*⁵ például leszögezi, hogy a börtönön kívül a férfiak követnek el gyakrabban öngyilkosságot, de ez a helyzet a végrehajtási környezetben megváltozik. A jelentést készítő *Jean Corston* szerint a szabad társadalomban az anyaság egy olyan tényező, amely védelmet nyújthat az öngyilkos magatartásokkal szemben, ez a faktor azonban a börtönkörnyezetben a gyermekektől való elszigetelés révén megszűnik. Ezért döntő jelentőségű a gyermekekkel való kapcsolat fenntartása, ápolása.

Az írni-olvasni nem tudó gyermekek számára a *telefonálások, illetve a látogatások* jelentik a szülővel való érintkezést. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy azokban az országokban, ahol a telefonálás széles körben elterjedt, az idősebb gyermekek körében is a telefonálások örvendenek nagyobb népszerűségnek, szemben az érintettek közötti levelezéssel. Írországból például jellemző, hogy a fogvatartottak több mint fele napi, illetve majdnem napi rendszerességgel beszél a családjával telefonon, míg csak 15%-ra tehető a minden héten levelet váltók aránya. Fontos tényező azonban, hogy a hívások hossza, illetve gyakorisága korlátozások alá eshet, és számolni kell annak költségvonzatával is.

A családi látogatások egyértelmű pozitív hatása mellett érdemes hangsúlyozni, hogy a gyermek számára sok esetben *felkavaró élmény az anya viszontlátása*. Ilyenkor gyakorta újraélik a szülő elvesztését, ami megnövekedett agressziót vagy aggodalmat válthat ki náluk. A fogva tartott nők egy része ezért utasítja vissza a látogatásokat. Egy USA-ban végzett kutatás arra világított rá, hogy a legtöbb, szüleit meglátogató gyermek a negatív tapasztalatok (például a beszélgetés körülményei üvegfalon keresztül telefonnal) miatt csak egyszer vagy kétszer vállalkozott a családi látogatásra.⁶ Gondot jelenthet továbbá, ha a gyermek az anya bebörtönzése miatt intézeti elhelyezésbe kerül és hosszú idő telik el az újbóli viszontlátásig. Milánóban e helyzet kezelésére egy civil szervezetet hoztak létre, amely mintegy mediátorként egyrészt segít az anya számára felkutatni a gyermekét, másrészt felkészíti a nőt a gyermekkel való kapcsolattartásra, a találkozásokra.⁷

Számolni kell továbbá azzal, hogy miként éli meg a gyermek az *átvizsgálást, a fémdetektorok, kábítószer-kereső kutyák alkalmazását, illetve a testi kontaktusok hiányát*⁸ a látogatások alatt. Ezekben a szituációkban sok múlik többek között az ör-

⁴ Parliamentary Assembly Recommendation 1340 (1997) on the social and family effects of detention.

⁵ Home Office: A report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system. 2007. 76. p.

⁶ Robertson, Oliver (2007) i. m. 24-25. p.

⁷ The Quaker Council for European Affairs: Country Report: Italy - www.quaker.org/qcea/prison

⁸ Az Európa Tanács tagállamai körében végzett kérdőíves felmérés alapján Portugáliában a testi kontaktus a felek között nem lehetséges, Ausztriában a biztonsági fokozat függvényében alakul, míg Koszovóban csak az elítéltek számára biztosított, lévén, hogy az előzetesben lévő nőket üvegfalal választják el a látogatóiktól. Bővebben: The Quaker Council for European Affairs: Women in prison. A review of the conditions in Member States of the Council Europe, February 2007. 74-76. p.

személyzet felkészültségén, hozzáállásán. Ezzel összefüggésben hivatkoznék az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Rec (2006) 2. ajánlására az Európai Börtön szabályokról,⁹ amely leszögezi, hogy a látogatási módozatoknak lehetővé kell tenniük, hogy a családi kapcsolatok fenntartása és fejlesztése a lehető legtermészetesebb módon történjen (24.4 pont), valamint az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1997. évi 1340. számú ajánlására, amely a családi látogatások feltételeinek javítását, különösen olyan környezet kialakítását ajánlotta a tagállamok figyelmébe, ahol a fogvatartott egyedül töltheti el családjával a látogatásokat.

Egyes börtönökben már találkozhatunk *gyermekbarát környezettel* (gyermekbútorok, játszó terület kialakítása, családi szobák) is, de egyfajta megoldás lehet a látogatások tartamának, illetve gyakoriságának bővítése, családi napok szervezése speciális programokkal.¹⁰ Ausztriában, Finnországban, hazánkban és Izlandon például speciális szobákat alakítottak ki a gyermekek számára. Hollandiában néhány börtön rendelkezik vendégházakkal, ahol a gyermekek édesanyjukkal tölthetik a hétvégét. Sajátos Kanada szabályozása, ahol a minimum, illetve közepes biztonsági kategóriába sorolt fogva tartott nők kérhetik az ún. anyagyermek programban való részvételüket vagy teljes, vagy részidős formában. Ez utóbbi esetben a gyermekek 12 éves korukig a hétvégéket és az iskolai szünetek idejét együtt tölthetik édesanyjukkal.¹¹ Dánia néhány börtönében engedélyezik a gyermekeknek, hogy a szülő szobájába menjenek, és ott töltsék el a látogatási időt. Belgiumban a legtöbb börtönben vannak gyermekek számára „szervezett” látogatások, illetve speciális alkalmakra (Mikulás) is készülnek az intézetekben. Horvátországban és Lengyelországban a gyermekekre tekintettel a látogatások időtartama meghosszabbítható, illetve gyakoriságuk is növelhető. Anglia néhány börtönében pedig lehetőség van arra, hogy a gyermekek mindennapi életmenetéhez igazodó családi látogatásokra kerülhessen sor, ennek keretében például közös étkezésre, a házi feladat szülővel közös elkészítésére nyílik mód.¹²

E témakörhöz kapcsolódó további pozitív példa ugyancsak az Egyesült Királyság gyakorlata, ahol a hozzátartozók pénzügyi segítséget kaphatnak havi kétszeri látogatás költségeinek (utazás, étkezés, szállás) fedezéséhez.¹³ Franciaországban egy civil szervezet pedig „kísérő szolgálatot” hozott létre azon gyermekek számára, akik kísérő hiányában, illetve annak akadályoztatása esetén nem tudják fogva tartott szüleiket felkeresni.¹⁴

⁹ Az ajánlásról lásd még: Vókó György (összeáll.): Új európai börtön szabályok és magyarázatok. Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 2007.; Lórinz József: Börtönügy Európában a 2006-os Európai Börtön szabályok tükrében. In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2009.; Juhász Zsuzsanna: Megújult az Európai Börtön szabályok. Börtönügyi Szemle 2006. 3. 44-58. p, valamint Juhász Zsuzsanna: A megújult Európai Börtön szabályok ismertetése. Szeged, 2006. (Acta Juridica et Politica, Tomus LXVIII. Fasc. 12.)

¹⁰ The Quaker Council for European Affairs: Women in prisons... 73. p.

¹¹ Alejos, Marlene: Babies and small children residing in prisons. Quaker United Nations Office, 2008. 35. p.

¹² King, D.: Parents, children and prison: effects of parental imprisonment on children. Centre for Social and Educational Research Reports, Dublin Institute of Technology, 2002. 13. p.

¹³ Eurochips: United Kingdom. - http://www.eurochips.org/uk_practical.html

¹⁴ Robertson, Oliver (2007) i.m. 26. p.

A látogatások gyakoriságát tekintve az egyes országok szabályozásai igen eltérő képet mutatnak. Horvátországban például hetente kétszer, Dániában hetente egyszer, a Cseh Köztársaságban havonta egyszer három óra tartamban látogathatja a gyermek az édesanyját. Finnországban minden szombaton és vasárnap van látogatásra lehetőség, illetve családi találkozásokat szerveznek átlagban havi két alkalommal. Észtországban hosszú, illetve rövid tartamú látogatások között tesznek különbséget. A rövid időtartamú kapcsolattartásra havonta legalább egy alkalommal nyílik lehetőség 3 óra tartamban, míg a hosszúra hathavonta, úgyszintén legalább egy esetben, maximálisan három nap terjedelemben. Koszovóban az elítélt nők hetente egyszer két órára, vagy hetente kétszer egy órára láthatják gyermeküket, míg az előzetesben lévők esetén a gyakoriság kérdésében a bíróság dönt. Ugyancsak a fogvatartotti kategóriák szerint differenciál a luxemburgi szabályozás is: az előzetesek számára havi hat, az elítélteknek pedig 5 óra biztosított. Lengyelországban a látogatások gyakorisága a végrehajtási intézetek függvényében alakul: zárt börtönökben havonta két látogatás engedélyezett, a félig-nyitottakban három, míg a nyitottakban a látogatások száma nincs korlátozva. Bulgáriában az elítéltek esetén a látogatások számát tekintve ugyancsak nincs korlátozás.¹⁵

Nem kétséges, hogy családerősítő szerepet tölthetnek be a *börtönön kívül lebonyolított látogatások* is, de sajnálatosan ennek elérhetősége a fogva tartott nők számára igen korlátozott. Európában Dánia és Németország büntetés-végrehajtása biztosítja e tekintetben a legtöbb lehetőséget.¹⁶ Ide kapcsolódva említhető meg a fogva tartott szülők gyerekei ingyenes nyári táboroztatásának ötlete, amely az Egyesült Államokban, Indiana államban fogalmazódott meg elsőként, majd itt került sor gyakorlati megvalósítására is. Az érintettek szerint a tábor talán egyik legjelentősebb érdeme, hogy az együtt eltöltött idő során az általánosan megszokotthoz képest nagyobb mértékben teszi lehetővé a fizikális kapcsolatot anya és gyermeke között.¹⁷ Hasonló kezdeményezéssel hazánkban is találkozhatunk a református börtönmisszió közreműködésével.

A családi kötelékek fenntartása, illetve erősítése érdekében sajátos kezdeményezést indítottak útjára az Egyesült Királyságban, amelynek lényege, hogy a fogva tartott anyák és apák hangos meséskönyvet készítenek a gyermekeknek. A mesék CD-n, illetve DVD-n hallhatóak. Ez a projekt azon túl, hogy elősegítheti a szülő-gyermek kötelék erősödését, lehetőséget teremthet a fogvatartottaknak szülői szerepük és felelősségük újragondolásra is.¹⁸ Emellett hozzájárulhat az olvasási készségek javításához is, tekintettel arra, hogy a fogva

¹⁵ The Quaker Council for European Affairs: Women in prisons... 74-76. p.

¹⁶ Kestermann, Claudia: Training curriculum for women's prisons - health aspects. In: Dünkel, F. - Kestermann, C. - Zolondek, J.: International study on women's imprisonment. Current situation, demand analysis and „best practice”. University of Greifswald, 2005. 23. p.

¹⁷ Penal Reform International: Human rights and vulnerable prisoners. 2003. 74. p.

¹⁸ E témáról bővebben: Collins, Katrina - Healy, Julie - Dunn, Helen: When a parent goes to prison. The Prison Development Work of Barnardo's Parenting Matters Project. No. 8. Policy and practice briefing.

tartott szülők jelentős hányada küzd írás-olvasás problémákkal,¹⁹ amiből kifelé soha sem olvasott gyermekének.²⁰

Fontos megjegyezni, hogy a Heves Megyei Bv. Intézet 2010-ben a hazai viszonyokra adaptálta az angliai „Storybook Dads” projektet, meseterápiás programjukban a börtön női elítélteit – mesemondó-meseterapeuta segítségével – maguk választotta meséket mondtak fel CD-lemezre gyermekeik és unokáik számára.²¹

A gondolat egyébiránt nem új keletű, lévén hasonló program indult útjára az egyesült államokbeli Wisconsin államban már 1996-ban. E projekt eredetileg a fogvatartottak olvasási készségének javítását célozta, de hamar felismerték, hogy a bebörtönzött apáknak segítségre van szükségük a gyermekeikkel való kapcsolattartás terén is. Így jött létre a „Törjük át a rácsokat könyvekkel!” elnevezésű program, amelyben például azok az apák, akiket gyermekeik nem tudnak meglátogatni, egy videofelvételen, DVD-n olvashatnak fel mesét gyermekeiknek, melyeket a gyerekek postai úton kapnak kézhez.²²

A fogvatartottak gyermekeinek helyzete

Előljáróban fontos hangsúlyozni, hogy az eltérő fejlődési szinten lévő gyermekek eltérően élhetik meg a szülő bebörtönzését. Befolyásoló tényező lehet továbbá a gyermek neme, életkora, intelligenciája, természete, a szülővel való kapcsolata és nem utolsósorban a szülő antiszociális magatartása, illetve az általa elkövetett bűncselekmény jellege is.

A *gyermekek oldaláról* a szülő bebörtönzésének számos kihatása közül kettő érdemel kiemelés. *Egyrészről* a szülő bebörtönzése magában hordozza a *gyermek kriminalitásának veszélyét* is. Számos tanulmány²³ mutatott rá ugyanis, hogy a bebörtönzött szülők gyermekei igen gyakran tanúsítanak antiszociális magatartást későbbi életük során.²⁴ Murray és Farrington 2005-ben publikált munkájukban például arra világított rá, hogy azon londoni fiúk, akiket születésük és 10 éves

¹⁹ Az Egyesült Királyságban végzett felmérés szerint például 2000-ben a fogvatartottak 50%-a szegényes olvasási, míg 80%-a ugyanilyen íráskészséggel rendelkezett. Reading together: working with inmate fathers by Wendy Bond. - <http://www.cilip.org.uk/publications>

²⁰ A kezdeményezésről bővebben: www.storybookdads.co.uk

²¹ Büntetés-végrehajtási szervezet évkönyve, 2010. (Főszerk. Szalai Tímea). Budapest, BVOP, 2010. 31. p.

²² Lehmann, Vibeke: „Breaking Barriers with Books”: Connecting incarcerated fathers with their children. World Library and Information Congress: 75th IFLA General Conference and Council, 2009. Milan. - <http://www.ifla.org/annual-conference/ifla75/index.htm>

²³ Lásd például Murray, Joseph - Farrington, P. David: Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 2005. 12.; Murray, Joseph: The effects of imprisonment on families and children of prisoners. In: Liebling, A.& Maruna, S. (eds.): The effects of imprisonment. 2005.; Miller, Keva: The impact of parental incarceration on children: an emerging need for effective interventions. Child and Adolescent Social Work Journal, 2006. 4.

²⁴ A Corston-jelentés említést tesz egy olyan esetről, amikor három generáció nőtagjai is megfordultak fogvatartottként ugyanazon büntetés-végrehajtási intézetben. Home Office: A report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system. 2007. 21. p.

koruk között a szülő bebörtönzése miatt választottak el szüleiktől, felnőttkorukban 48%-ban követtek el maguk is bűncselekményt, míg 25%-ot azok, akik elválasztására más okból került sor. A gyermek jövőbeli kriminális magatartása szempontjából ilyenformán meghatározó befolyásoló körülmény lehet a szülő bűnözői múltja, ami kihatással bírhat a gyermek iskolai tanulmányokban való visszaesésére és a szülő bebörtönzése miatti intézeti elhelyezésére is. Anglia és Wales felnőtt börtönnépességének például egynegyede volt állami gondozásban gyermekkorának egy részében. Ugyancsak az Egyesült Királyságból származó becslések szerint a fogvatartottak gyermekei hozzávetőlegesen háromszor akkora veszélynek vannak kitéve társaikhoz képest az antiszociális magatartások tanúsítása terén, illetve kétszeresnek a mentális betegségek tekintetében.²⁵

A szülő bebörtönzésének *másik aspektusa*, hogy a gyermekek a legkülönbébb pszichoszociális problémáktól szenvedhetnek. Így megfigyelhető körükben például a depresszió, a szorongás, a hiperaktivitás, az agresszív viselkedés, a tanulmányokban való visszaesés,²⁶ illetve alvási, evési problémák jelentkezhetnek náluk. Murray tanulmányában²⁷ három olyan tényezőt emel ki, amelyek közvetlen előzményei lehetnek a pszichoszociális problémáknak. Így véleménye szerint ezeket kiválthatja a szülőtől való elválasztás, a szülő iránti aggódás, illetve ha a szülő kriminalitását a gyermekre is kivetítik, azaz rá is mint leendő bűnözőre tekintenek. Ez utóbbi pedig előidézőjévé válhat a gyermek antiszociális magatartásának.

A fent leírt tényezők mellett kiemelendő, hogy számszerűségét tekintve (is) *kevés információval rendelkezünk a fogvatartottak gyermekeiről*. Ennek oka, hogy számos országban nem találunk arra vonatkozó adatokat, hogy a bebörtönzött anyáknak, apáknak hány gyermekük van, mert ennek rögzítése nem része a befogadási eljárásnak. Az Egyesült Királyságban sincsenek naprakész adatok az érintett gyermekek számáról, de egy 2009-es információs kiadvány²⁸ megállapítása szerint évente több gyermek szenved el az országban a szülők bebörtönzését, mint a szülők vádlását! Ezzel szemben az USA-ban már 1974 óta 5 évente gyűjtenek adatokat a fogvatartottak gyermekeiről. 1998-ban például 250 000-re becsülték azon gyermekek számát, akiknek édesanyját bebörtönözték. Az USA Statisztikai Hivatalának 2008. augusztusi jelentése pedig arról számolt be, hogy 1991. óta 131%-kal nőtt azon 18 év alatti fiatalok száma, kiknek édesanyját fogva tartották.²⁹

²⁵ Glover, Jane: Every night you cry. The realities of having a parent in prison. Believe in children. Barnardo's, October 2009. 2-3. p.

²⁶ E témához lásd Cho, Rosa Minhyo: Impact of maternal imprisonment on children's probability of grade retention. Journal of Urban Economics 65 (2009), 11-23. p.

²⁷ Murray, Joseph: The effects of imprisonment on families and children of prisoners. In: The effect of imprisonment. (Edited by Alison Siebling and Shadd Maruna). Cambridge, University of Cambridge 2005. (Criminal Justice Series), 446. p.; Murray, Joseph - Farrington, P., David - Sekol, Ivana - Olsen, F. Rikke: Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: a systematic review. Campbell Systematic Reviews, 2009. 4.

²⁸ Families Outside: Support and information for children affected by imprisonment. February 2009. - www.familiesoutside.org.uk

²⁹ Lauren, Glaze - Maruschak, Laura, M. i. m. 2. p.

Ugyancsak nem ismert pontosan sem abszolút számokban, sem arányaiban azon gyerekek érintettsége, akik édesanyjukkal együtt vannak büntetés-végrehajtási intézetben, mivel ezen adatokat a büntetés-végrehajtási hatóságok általában úgyszintén nem tartják nyilván. Az azonban ténykérdés, hogy a női börtönépességen belül igen nagy arányt képviselnek az anyák. A Greifswaldi Egyetem által végzett nemzetközi kutatás³⁰ adatai alapján például a megkérdezettek 81,9%-ának volt gyermeke Görögországban, 70,2%-ának Lengyelországban, 68,7%-ának Litvániában, 67,8%-ának Németországban, 63,5%-ának Oroszországban és 57,7%-ának Dániában.

A gyermekek fogvatartási helyre, végrehajtási intézetbe történő „bekerülésének” egyébíránt két módja különül el egymástól. Egyrésztől lehetséges, hogy a gyermek a születését követően édesanyjával együtt kerüljön befogadásra, tekintettel arra, hogy még nem ért el egy bizonyos fejlettségi szintet, vagy meghatározott életkort, azaz indokolt, hogy az anyjával maradjon. Másrésztől gyakori, hogy az anya a szabadságelvonás alatt ad életet gyermekének, lévén már a befogadáskor gyermeket várt, de esetenként előfordul az is, hogy a szabadságelvonás alatt lett terhes. E két megoldás együttes alkalmazása mellett arra is van példa (Kirgiz Köztársaság, egyes USA-tagállamok, hazánk), hogy a szabadságelvonás tartama alatt született gyermek maradhat az anyával, de az azt megelőzően született gyermek már nem.³¹

Itt jegyezném meg, hogy néhány ország szabályozása lehetővé teszi, hogy a gyermek az édesapjával éljen együtt a börtönkörnyezetben. Így Dániában az apával maradhat a gyermek, feltéve, hogy a fogva tartott apa a gyermek három éves kora előtt szabadul. Ausztráliában nem tesznek különbséget a szülők között, így ha az apa látja el a gyermek szülői felügyeletét, kérheti a hatóságtól, hogy a gyermeket vele együtt helyezték el.³² Spanyolországban, Aranjuez város börtönében mindkét szülő bebörtönzése esetén van lehetőség az együttélésre, ha a gyermek három év alatti.³³

Az apa-gyermek együttes elhelyezése engedélyezhető emellett Bangokban, Thaiföldön és Bolíviában is.³⁴ A dél-amerikai országban a jogszabályok alapján a gyermek mind az apával, mind pedig az anyával együtt élhet 6 éves koráig. A valóságban nagyon sok gyermek ezen életkor után is a börtönkörnyezetben marad, mivel nincs olyan személy, aki gondoskodni tudna róla, az árvaházakban pedig gyakorta még rosszabb körülmények között élnek a gyermekek, ráadásul szüleik nélkül.³⁵ A La Paz-i San Pedro börtönben készült esettanulmány

³⁰ Dünkel, F. – Kestermann, C. – Zolondek, J.: Internationale Studie zum Frauenstrafvollzug, Bestandsaufnahme, Bedarfsanalyse und best practice. (Department of Criminology, University of Greifswald, 2005.)

³¹ Robertson, Oliver: Children imprisoned by circumstance. Quaker United Nations Office, 2008. 15. p.

³² Alejos, Marlene i. m. 34. p.

³³ Rosenberg, Jennifer: Children need dads too: children with fathers in prison. Quaker United Nations Office, 2009. 5. p.

³⁴ Robertson, Oliver (2008) i. m.17. p.

³⁵ Friedman-Rudovsky, Jean: In Bolivia, keeping kids and moms together - in prison. (TimeWorld, 2009) -www.time.com/time/world/article/08599,1890642,00.html

ugyanakkor arról számolt be, hogy a legrosszabb helyzetben az e börtönben élő gyermekek vannak. Egy fiatal lány megerőszkolását és meggyilkolását követően a kormányzat eltávolította ugyan a gyermekeket az intézetekből, de idővel – lévén családjuk nem tudott gondoskodni róluk – visszaszivárogtak oda. 2005-ben például 200 gyermek élt efféle környezetben.³⁶ Fontos megemlíteni továbbá, hogy gyakorta a gyermekek édesanyja is beköltözik a börtönbe, mert megélhetése és elhelyezése a városban nem biztosított. Így fordulhatott elő, hogy a hozzávetőlegesen 2 500 fő bentlakóból csak 1 500 volt fogvatartott. A bolíviai börtönökben élő gyermekek száma egyébként a '80-as évek óta folyamatosan növekszik, aminek hátterében a kormányzat kábítószer-kereskedelemmel szembeni szigorú fellépése áll.³⁷

A gyermek elsődleges érdekeinek figyelembe vételével Hollandiában a gyermek a fogva tartott apával nem kerülhet elhelyezésre, de időlegesen engedélyezhető, hogy az apa a börtönön kívül gondoskodjék gyermekéről. Hasonló példa hozható fel Norvégiából is, ahol egy apa azért fordult a gyermekjogi ombudsmanhoz, mert elítélésével a gyermek kizárólagos nevelői feladatait nem tudta ellátni. Az esetre vonatkozó döntés nyomán az ítélet végrehajtását elhalasztották addig az időpontig, amikortól az apai nagyapa gondoskodni tudott a gyermekről.³⁸

Az anyával közös elhelyezés a bv. intézetben

A területi korlátokra tekintettel a jelen írás a szabadságvesztés-büntetés alatti együttes elhelyezés egyes kérdéseit tárgyalja, de néhány gondolat erejéig kitér az őrizet és az előzetes letartóztatás kihatásaira is.

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2009. évi 1663. számú határozata³⁹ e tárgykörhöz kapcsolódóan például szorgalmazza, hogy gyermekét egyedül nevelő nők esetén csak kivételes esetekben (ismételt bűnelkövetés, szökés, a tanúk befolyásolásának veszélye) kerüljön sor szabadságelvonásra a jogerős ítélet megelőzően. A gyakorlatban ugyanakkor a nők többsége munkanélküliségéből, kedvezőtlen anyagi körülményeiből adódóan az olyan alternatívákat, mint például az óvadék, biztosíték nem is tudja igénybe venni, ezért kerül sor esetükben a kényszerintézkedés alkalmazására.⁴⁰

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2000. évi 1469. számú ajánlása a börtönben lévő anyákról és csecsemőkről⁴¹ pedig leszögezi, hogy a kisgyermekes anyák számára közösségi alapú büntetéseket (pl. próbára bocsátást, közérdekű munkát, mediációt, felfüggesztett szabadságvesztést stb.) kellene kimunkálni

³⁶ A BBC 2005-ös cikke szerint országos szinten számuk több mint 1 200. Vaca, M.: Bolivia's prison children. BBC News. – <http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/americas/4415294.stm>

³⁷ Vö. Henneberry, Alanna: Children living in jails. Providing educational and social services support for children living in jail with parents in Bolivia. Child Family Health International, 2008.

³⁸ Rosenberg, Jennifer i. m. 5. p.

³⁹ Parliamentary Assembly Resolution 1663 (2009): Women in prison.

⁴⁰ Townhead, Laurel: Pre-trial detention of women. And its impact on their children. Quaker United Nations Office, 2007. 4-18. p.

⁴¹ Parliamentary Assembly Recommendation 1469 (2000): Mothers and babies in prison.

és alkalmazni, elkerülve a szabadságelvonással járó jogkövetkezményeket. A terhes, illetve kisgyermekes anyák bebörtönzésére ilyenformán csak a legvégső esetben szabadna sort keríteni, kivéve, ha a nő nagy tárgyi súlyú bűncselekményt követett el, és veszélyt jelent a társadalomra.

Azokban az esetekben, amikor a jogerős ítélettel az anya bebörtönzésére kerül sor, a gyermek anyjával közös elhelyezése egyes országokban bizonyos feltételek mellett megengedett. Itt leginkább a gyermek életkora, fejlettségi szintje a meghatározó. A legtöbb nyugat-európai, valamint dél-amerikai országban emellett *feltétel*, hogy a fogvatartás helyéül szolgáló végrehajtási intézet rendelkezzen *anya-gyermek részleggel*. Az e részlegekben történő elhelyezést a börtönhatóságok további feltételhez is köthetik, így például az anya csak akkor kerülhet e speciális fogvatartási helyre, ha jó magaviseletű, és nem él kábítószerrel.

Az anya-gyermek együttes elhelyezés tekintetében kulcskérdés, hogy *mennyi ideig maradjon ebben az ingerszegény környezetben a gyermek*. E tekintetben a volt szovjet blokk országai általános nézetet képviselnek, míg a nyugat-európai országokban a végrehajtási feltételek, illetve a kultúra függvényében eltérő szemléletekkel találkozhatunk. Észtország és Lettország például egyaránt a gyermek 4 éves koráig látja indokoltnak a közös elhelyezést. A nyitott börtönügvet valló Németországban hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonítanak az anya személyes gondoskodásának gyermeke felett, ezért a gyermek 3, 4, vagy esetenként akár 6 éves koráig is a börtönkörnyezetben maradhat édesanyjával. Ezzel szemben a szigorúbb börtönpolitikát képviselő Angliában a hat hónapot meghaladó tartamot a gyermek számára károsnak ítélik meg, így a közös elhelyezés felső határa nyitott végrehajtási intézetben a gyermek 18, míg a zártakban 9 hónapos kora. Svédországban a börtönhatóságok törekvése úgyszintén arra irányul, hogy a gyermek csak olyan rövid ideig maradjon az intézetben, amíg az feltétlenül szükséges: a vonatkozó rendelkezések értelmében ez maximum a gyermek 12 hónapos kora.⁴²

Európában hazánk, illetve Hollandia szabályozása biztosítja a legrövidebb együttlétet, ami a gyermek hat hónapos koráig engedélyezett. E tartam – indokolt esetben – Hollandiában a gyermek 9 hónapos koráig, Magyarországon pedig 1 éves korig meghosszabbítható. Az egyetlen európai ország, amely tiltja a közös elhelyezést: Norvégia. Itt a gyermek az anya bebörtönzése esetén nevelőszülők gondozásába kerül, illetve újszülöttek esetén a fogvatartottak büntetésük egy részét speciális anya-gyermek házakban tölthetik a börtönön kívül.⁴³

A gyermekek börtönbeli életkörülményei országonként, illetve esetenként országon belül is eltérnek egymástól. Szinte valamennyi államban jellemző azonban, hogy a *börtönnépesség többi részétől eltérő bánásmódban részesülnek*, ami megnyilvánul

⁴² NDPHS Expert Group on Prison Health: Women's health in prison in the Northern Dimension Area. Thematic Report. No. 3/2008. (NDPHS Series) 44. p.

⁴³ Robertson, Oliver (2008) i. m. 8. p. és The Quaker Council for European Affairs: Women in prisons... 49-51. p.

mulhat például jobb elhelyezési körülményeikben,⁴⁴ az élelmezésükben,⁴⁵ a külvilággal való kapcsolattartásukban.⁴⁶ Ezzel összefüggő általános követelmény, hogy a *gyermek soha nem kezelhető fogvatartottként*, és az elhelyezés körülményeinek, a környezetnek – amennyire csak lehetséges – hasonlítani kell a börtön falain kívülihez. Számos európai országra jellemző a *gyermekbarát elhelyezés*, ami gyakorta a börtön többi részétől leválasztva, különálló épületben, vagy elkülönült szárnyban történik. Jellemzőek a színesre festett falak, a nyitott ajtók, a kényelmes bútorok, a játékok, sőt esetenként az anyák számára az is engedélyezhető, hogy saját ruhájukat viseljék. A speciális anya–gyermek elhelyezési lehetőségek korlátozott volta miatt számolni kell ugyanakkor a családtól, lakóhelytől távoli elhelyezésre, ami a családi kötelékek lazulását eredményezheti. Az Egyesült Királyságon belül például a fogva tartott nők fele az otthonától több mint 80 kilométerre kerül elhelyezésre. Ezzel összefüggésben az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének már hivatkozott 2009. évi 1663. számú határozata leszögezi, hogy a tagállamoknak biztosítaniuk kellene, hogy a fogva tartott anyák elhelyezésére a családjuktól indokolt, elfogadható távolságra és utazási időn belül kerüljön sor.⁴⁷

Ugyancsak szükséges annak biztosítása, hogy az anya minél több időt tölthesen együtt gyermekével. A gyakorlat ismeretében általánosságban elmondható azonban, hogy igen sok országban a bebörtönzött szülők gyermekei nem kommunikálhatnak, érintkezhetnek a börtönkörnyezeten kívül élő gyermekekkel, illetve az anyák nem lehetnek elég időt gyermekeikkel.⁴⁸ Az anya–gyermek együttlét biztosításával párhuzamosan az is követelmény, hogy az anya a többi fogvatartottal együtt részt vehessen a különféle börtönprogramokban, így a gyermek felügyeletéről is gondoskodni kell. Azokban az esetekben tehát, amikor az intézetben a gyermek megfelelő felügyelete nem biztosított, az anya sikeres reintegrációja kerülhet veszélybe az oktatási, szakképzési programokból, munkavégzési lehetőségekből kimaradás okán. Dániában a gyermekükről gondoskodó anyák számára például nincs munkavégzési kötelezettség, ha azonban dolgozni szeretnének, a gyermekek óvodába járhatnak.⁴⁹ Hazánkban a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézetben kialakított anya–gyermek részlegben folyamatos csecsemőgondozói szolgálat mű-

⁴⁴ Nepálban és más országokban is megfigyelhető, hogy a gyermek azért kerül az anyával együtt a börtönbe, mert nincs senki, aki gondoskodna róla. Sri Lankán például egy 9 éves kislány azért vonult be anyjával a börtönbe, mert nem volt hova mennie. Másrésztől az indiai végrehajtási viszonyokat tükrözi, hogy az anyával maradó gyermekeket esetenként férfi fogvatartottakkal közösen helyezik el. Robertson, Oliver (2008) i. m. 13. p.

⁴⁵ Itt jegyezném meg, hogy egyes államokban a gyermek élelmezéséről az anyának kell gondoskodnia (pl. Venezuela), míg másokban ez a végrehajtási intézet feladata.

⁴⁶ Hazánkban például az általános szabályoktól eltérően az anya–gyermek részlegben elhelyezett nők és gyermekeik számára rendszeres látogatás engedélyezhető, ami hetente legalább egy alkalmat jelent.

⁴⁷ Parliamentary Assembly Resolution 1663 (2009): Women in prison.

⁴⁸ UNODC: Handbook for prison managers and policymakers on women and imprisonment. New York, 2008. (Criminal Justice Handbook Series) 21. p.

⁴⁹ NDPHS Expert Group on Prison Health... 46. p.; 59. p.

kodik, illetve az érintettek számára időszakos felügyeletet, rendszeres gyermekorvosi és védőnői ellátást, valamint pszichológust biztosítanak.⁵⁰

A börtönben született gyermekek

A terhességek, illetve a börtönben született gyermekek számáról alig találunk adatokat,⁵¹ az azonban leszögezhető, hogy a nemzetközi normák alapján a gyakorlatban a terhes nők szüléset hiányában a börtönön kívüli kórházban, illetve más egészségügyi létesítményben adnak életet gyermeküknek, majd ezt követően kell visszatérniük a börtönbe. Arra is akad azonban példa, hogy a kismama egy meghatározott időre még a börtönkörnyezeten kívül maradhat gyermekével, vagy gyakoribb kapcsolattartást biztosítanak számukra.

Az anya és újszülött gyermekének elhelyezésére az egyes országok gyakorlatában igen változatos megoldásokkal találkozhatunk. Örményországban, Cipruson, Dániában, Izlandon, Írországban például egyáltalán nincsenek anya-gyermek részlegek a végrehajtási intézetekben. Luxemburgban speciális zárkát biztosítanak az anyának és gyermekének a női részlegen belül. Svédországban nagyobb szobákban történik az elhelyezés, mivel éves szinten kevés (kb. 10) gyermek marad együtt a börtönkörnyezetben édesanyjával. A fenti példákkal szemben Németország 8, Portugália 10, az Egyesült Királyság 7 anya-gyermek részleggel rendelkezik.⁵²

A szabadulás után

A gyermek számára a börtönkörnyezet végleges elhagyása történhet az anya szabadításával, de sor kerülhet rá ezt megelőzően is. Ez utóbbi alapja lehet többek között az, ha a hatóságok úgy vélik, hogy a távozás a gyermek érdekében történik, vagy a gyermek elérte azt az életkort, amikor tartózkodása a börtönben már nem engedélyezhető, illetve, ha az anyát olyan végrehajtási intézetbe szállítják át, ahol a közös elhelyezés nem biztosítható. Ezekben az esetekben a gyermek további felügyeletét, gondozását meg kell oldani, ami jobb esetben a családtagokra, rokonokra hárul, megfelelő elhelyezés hiányában azonban a gyermek állami gondozásba, nevelőintézetbe kerül.

Egyes országok ugyanakkor rugalmasan kezelik az életkori szabályt, és figyelembe veszik az anya szabadításának időpontját. Így például az Egyesült Királyságban az egyébként engedélyezettnél még két hónappal tovább maradhat a gyermek, ha az anya szabadulása arra az időre esik.⁵³ Hasonló szabályozás fi-

⁵⁰ A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 1-1/65/2003. (IK. Bv. Mell. 8.) OP intézkedése az anya és fogvatartása alatt született gyermeke együttes elhelyezésének eljárási szabályairól

⁵¹ Az USA-ban becslések szerint a nők 6-8%-a terhesen kerül büntetés-végrehajtási intézetbe, míg Indiában 3.03% szül börtönben. Az Egyesült Királyság igazságügyi minisztériumának adatai alapján 2006 és 2007 között 99 fogva tartott nő adott életet gyermekének a börtönbüntetésének tartama alatt. Utóbbiról: Lowit, Nicola: Women prisoners in England and Wales. Ministry of Justice, 2008.

⁵² The Quaker Council for European Affairs: Women in prisons... 49-52. p.

⁵³ Robertson, Oliver (2008) i. m. 19-23. p.

gyelhető meg hazánkban is, ahol indokolt esetben további hat hónappal meghosszabbítható a gyermek anya-gyermek részlegben tartózkodása, ilyenformán maximum 1 éves koráig lehet együtt édesanyjával.

A gyakorlatban néhány ország külön figyelmet szentel a gyermekek szabadításra való felkészítésére, annak érdekében, hogy könnyebben alkalmazkodjanak a megváltozott környezethez. Az Egyesült Királyságban a londoni Holloway bv. intézetből például sétálni viszik a gyermekeket, többek között azzal a céllal, hogy megismerjék, megszokják a közlekedési zajokat. Indiában a börtönhatóságok állatkerti kirándulásokkal, piknikekkel, mozilátogatásokkal igyekeznek a börtönön kívüli környezetet bemutatni.

Ha a gyermek nem az anyával együtt távozik a végrehajtási intézetből, akkor általánosságban elmondható, hogy gyakorta jelentősen visszaesik az anya és gyermeke közötti kapcsolattartás. Ennek okai között szerepelhet többek között a látogatások, illetve az egyéb kapcsolattartási formák költségvonzata, a nagy távolság, a gyermek szállításáról gondoskodó személyek akadályoztatása. Ha sok idő telik el az anya szabadításáig, a gyermek részéről gyakorta megfigyelhető, hogy erősebb kötődést mutat azon személy iránt, aki róla gondoskodott, illetve nem tudja kezelni az anya visszatérésével járó helyzetet. Különösen igaz ez azokban az esetekben, ha a gyermek életkorából adódóan nem, vagy nem nagyon emlékszik a szülőre.

Végezetül fontos hangsúlyozni, hogy a család egységét már egy rövid tartamú fogvatartás is képes megbontani. Egy Angliára és Walesre irányuló kutatás⁵⁴ például arra hívta fel a figyelmet, hogy egy átlagosnak tekinthető 42 napi szabadságelvonás is elegendő lehet ahhoz, hogy a női fogvatartott elveszítse otthonát és a kapcsolatát a családjával. A bebörtönzés jelentheti ugyanis az otthon elvesztését (a bérleti díj nem fizetése miatt), az állás elvesztését, ami szükségszerűen megnehezíti az elvesztett szülői felügyeleti jog visszaszerzését. Ilyenformán tehát a szabadítással a bebörtönzés járulékos problémái még nem érnek véget, a szabadságvesztés-büntetés letöltését követően a megélhetés biztosítására munkát (lakóhelyet) kell keresni, ami az előítéletek miatt nehézségekbe ütközhet, ezáltal nehezítve, esetenként lehetetlenné téve a gyermekkel való együttélést.⁵⁵ A Fawcett Society jelentése a nők szabadulás utáni helyzetét ezért a 22-es csapdájához hasonlította: ha a nő nem rendelkezik lakással, a gyermek feletti felügyeleti jog visszaszerzése megnehezül, ugyanakkor lakást nehéz szerezni, ha nem gondoskodhatnak a gyermekükről.⁵⁶

⁵⁴ Home Office: Champion for women needed for those with particular vulnerabilities in the criminal justice system. 2007. – <http://press.homeoffice.gov.uk/press-releases/the-corston-report>

⁵⁵ E témáról bővebben: Schneider, D. Peter: Criminal convictions, incarceration and child welfare: ex-offenders lose their children. In: Hirsch et al.: Every door closed: barriers facing parents with criminal records. Community Legal Services Inc., 2002.

⁵⁶ The Fawcett Society: Women and the criminal justice system. March 2004. 45. p. – <http://www.fawcettsociety.org.uk/index.asp?PageID=432>